

ANMELDELSER

Beretning til Folketinget

afgivet af den under 25. oktober 1950 nedsatte kommission
i henhold til Grundlovens § 45

XIV. Det tyske mindretal under Besættelsen, med dertil hørende bilag

Som et led i det mægtige arbejde, der er udfoldet af den parlamentariske kommission for at fremskaffe dokumentarisk materiale til at klarlægge Danmarks forhold under den tyske besættelse, har man ogsaa bestræbt sig for at skaffe klarhed over det tyske mindretals politik i disse aar. Ved flere rejser til Tyskland i 1947—48 har kommissionens udsendinge gennemgaaet de beslaglagte dokumenter, og den nærmere bearbejdelse af dette stof har kommissionen lagt i landsarkivar Johan Hvidtfeldts kyndige og sikre hænder. Hans opgave har været den dobbelte, dels at udsondre af de store bunker, hvad der skønnedes vigtigt nok til at offentliggøres og dels at udarbejde et sammentrængt referat af dokumenternes indhold. Ogsaa det officielle danske materiale har han gennemgaaet og udnyttet og dertil en lang række vidneforklaringer, fremskaffet i forbindelse med retsopgøret efter 1945.

Det tilgængelige materiale har været overvældende stort til trods for, at kun en del af de arkiver, der kunne have interesse, har overlevet krigsafslutningens dels tilsigtede og dels utilsigtede ødelæggelser.

Størstedelen af det tyske mindretals egne organisationsarkiver blev tilintetgjort umiddelbart før 5. maj 1945. Af de rigstyske arkiver var for Nordslesvigs vedkommende især Volksdeutsche Mittelstelles arkiv af interesse. Denne institution var en art regeringsdepartement under SS-organisationens kontrol med det formaal at varetage forbindelsen mellem Tyskland og de tyske mindretal uden for rigets grænser. Over for det tyske mindretal udøvede dette organ en retningsvisende og kontrollerende myndighed. Forbindelsen til Nordslesvig blev i mange forhold varetaget af overborgmesteren i Flensborg, Ernst Kracht, der nu er en højt betroet embedsmand i den slesvig-holstenske landsregering. Volksdeutsche Mittelstelles

arkiv var imidlertid blevet ødelagt før Tysklands sammenbrud, derimod var det tyske udenrigsministeriums arkiv i relativ velbevaret stand blevet overtaget af de allierede myndigheder. Heri fandtes ogsaa konsulatsarkivet fra Aabenraa (indtil 1943).

En hovedvanskelighed ved at udgive et saadant yderst forskelligartet materiale bestaar i udvælgelsen. Udgiveren har maattet føre en bestandig balancekunst mellem hensynet til publikationens omfang og hensynet til problemernes fyldestgørende belysning. Ved i noter at meddele en del forklarende oplysninger fra ikke offentliggjorte dokumenter er en del af disse vanskeligheder overvundne.

Kortene er nu lagt paa bordet, for saa vidt som de har kunnet fremskaffes. Enhver der har lyst og energi kan gaa dem igennem og danne sig sit eget skøn. Udgiveren har imidlertid lettet læseren arbejdet ved i en sammentrængt beretning at referere dokumenternes indhold efter en systematisk opdeling af stoffet. Første afsnit handler om „Almindelige Forhold“ specielt grænseproblemet i videste forstand, dernæst følger afsnit om Det Tyske Kontor under Statsministeriet, pressen, kirken, skolen, jordkampen, den økonomiske udnyttelse af besættelsen, hvervningen til tyske militære korps, S. K.-organisationen og Selvbeskyttelseskorpset. Oversigten slutter med en redegørelse for angiveri og spionage.

Denne beretning gør ikke krav paa at være en historisk redegørelse for det tyske mindretals stilling under krigen. Det er kun tale om en fremlæggelse af kendsgerninger, og som saadan skal arbejdet vurderes. Objektivt og redeligt har Hvidtfeldt løst sin opgave. Han har refereret dokumenterne baade pro et contra. Det fremgaar med klarhed, at hjemmetyskerne blev hæmmet i deres bestræbelser for at faa grænsen flyttet af tyske instanser. Særlig iver har Hvidtfeldt lagt for dagen for at oplyse begivenhederne i juni 1940, da rygterne om, at nu skulle grænsen flyttes, havde saa travlt. Det fremgaar ligeledes med fuld klarhed, at mindretallet har søgt at udnytte besættelsestiden politisk, økonomisk og kulturelt til det yderste. Først da krigslykken vendte i 1943, bliver tonen en anden, og dokumenterne vedrørende besættelsestidens sidste del kan læses under mottoet fra Troldmandens lærling: „Die Geister, die ich rief, die werd' ich nun nicht los.“

Landsarkivar Hvidtfeldt har vist sig som en kyndig vejviser igennem materialet, bl. a. er en oversigt over institutioner og en kort biografisk præsentation af de vigtigste personer til stor hjælp. Forhaabentlig vil Hvidtfeldt ogsaa tage den næste op-

gave op, at behandle stoffet historisk. Der foreligger talrige kildekritiske problemer, fordi udsagn saa ofte staar mod udsagn. Hvidtfeldt vil som faa andre have forudsætninger for at løse disse problemer i deres indre og ydre sammenhæng.

Troels Fink.

P. Hirschfeld:

Herrenhäuser und Schlösser in Schleswig-Holstein

Deutscher Kunstverlag, 1953, 260 Sider + 157 Tavler.

Slesvigs og Holstens lange Skæbnefællesskab med Kongeriget har været betydningsfuldt paa alle Omraader — de kulturelle ikke undtaget — og ingen vil kunne behandle den arkitekturhistoriske Udvikling i Danmark uden fortroligt Kendskab til Forholdene i Hertugdømmerne. Omvendt har til andre Tider og paa andre Maader dansk Bygningskunst øvet sin Indflydelse i Slesvig og Holsten.

Professor Hirschfelds Bog, som her skal finde en kort, altfor kort Omtale, er en ny, udvidet, omarbejdet og forbedret Udgave af to Bind omhandlende samme Emne og udgivet 1929 og 1935.

Som Bygherrer har de fyrstelige og adelige Godsejere navnlig i de gode Perioder for Landbruget i Slutningen af 1500'rne og i sidste Halvdel af 1700'rne spillet den langt overvældende Rolle paa disse Breddegrader, derfor giver en Redegørelse for deres Byggeforetagender et temmelig udtømmende Billede af den almindelige arkitekturhistoriske Udvikling. Bogen vrimler med kultur- og navnlig personalhistoriske Oplysninger, og for Oversigtens Skyld er det en stor Fordel, at Redegørelserne for de mange Bygningers Historie med Mellemlum afbrydes af Udsyn over Vesteuropas kultur- og kunsthistoriske Udvikling. Det maa især være den danske Læser kærkomment at se Hertugdømmernes Bygningskunst i Forhold til Kongerigets, Vexelvirkningen mellem Holsten og København i det attende Aarhundrede og Kunstakademiets stigende Indflydelse.

Omvendt havde den jævne, mere borgerlige Senbarok i Slesvig, Holsten og Hamburg afgørende Betydning for Herregaardsarkitekturen i Nørre Jylland, lige indtil den jardin'ske Nyklassicisme begyndte at gøre sig gældende o. 1780. Det er et — og-

saa af Professor Hirschfeld — ganske upaaagtet Forhold, som nok kunde fortjene en grundig Udredning.

Lad det for Tydeligheds Skyld være sagt straks: Professor Hirschfelds Bog er et tiltalende, grundigt og nøgternt Arbejde, som ingen dansk Forsker kan lade ude af Betragtning, naar han bevæger sig inden for dette interessante Emnes Rammer; den udmærkede Oversigt har ikke blot Bud til Fagfæller, men bør kunne finde Vej til alle de mange „alment dannede“, der beskæftiger sig med Grænselandets Kulturhistorie. Ingen løber nogen Risiko for at blive vildført, Fremstillingen er præget af Forfatterens sande Glæde over Hjemstavnens, men denne naturlige Følelse overdrives aldrig til Skade for Objektiviteten.

Et hastigt Overblik over Bogens talrige Billeder, af hvilke Flertallet skyldes Otto Vollerts smukke Optagelser, vil straks for den danske Læser afsløre Forskellen mellem Bestanden af danske Herregaarde og de slesvigske og holstenske. Den historiske Udvikling i Slesvig, Oprettelsen af de mange Lilleput-Hertugdømmer i 1500-Tallet har bevirket, at der i visse Egne kun er levnet yderst faa Herregaardsbygninger. De slesvigske Fyrsteresidenser, fik til sin Tid deres sørgelige Skæbne, hvilket ikke gør det mindre paakrævet at faa grundigt undersøgt og behandlet de endnu eksisterende. Selv om Professor H.'s Bog fortrinsvis handler om Herregaardenes Bygningshistorie, har Forfatteren naturligvis ikke helt kunnet undgaa ogsaa at omtale Slottenes. Det føles her som en beklagelig Mangel, at der ikke eksisterer grundige Monografier først og fremmest af Gottorps og af Sønderborg Slots Bygninger. Professor E. Schlee forbereder en Publikation for førstnævnte Bygnings Vedkommende, og den maa imødeses med største Interesse. For nærværende maa alle være henvist til at klare sig uden grundige arkæologiske Undersøgelser, som muligvis vil afsløre nye vigtige Sider af Bygningens Historie. Indtil videre forekommer det mest rimeligt at datere Sydfløjens gennemgribende Ombygning og Udsmykning med Rundbuegavle til Frederik I's og Christian III's Tid. Sidstnævnte har jo vitterligt haft Planer om at gøre Gottorp til sin Kongeresidens. Hvad Sønderborg Slot angaar, spiller dets Bygningshistorie en altfor beskednen Rolle i Professor H.'s Fremstilling. Bygmester Hercules (Oberbergs) Navn er paa en interessant Maade knyttet til den store Modernisering af Slottet, som Christian III iværksatte et Aarstid før sin Død, og som hans Enke fortsatte og gennemførte. Alene dette Forhold kunde nok have berettiget Forfatteren til mere indgaaende at omtale det delvis endnu eksisterende Bygningsværk.

Professor H. lægger iøvrigt stor Vægt paa Hercules Ober-

bergs Betydning for Renaissancearkitekturens Udvikling i Slesvig og Holsten og gør det med fuld Ret. Denne Bygmester er vor første egentlige Renaissancearkitekt, han arbejdede for tre danske Konger og for hele Skaren af Hertuger i Slesvig og Holsten, men ak! kun uhyre lidt af, hvad han i et langt Liv skabte, staar tilbage, og som vanligt er Tilskrivningsspørgsmaalet uhyre delikat. Professor H. er altfor koldsindig en Forsker til at forfalde til den Tilskrivningsmani, som ofte plager Kunsthistorikere. Dog tror jeg fuldt og fast paa hans Argumentation for, at Hercules v. Oberberg har skabt den mærkelige, lille Slotsbygning i Tønning, som Hercules maa have fundet Inspirationen til hos den store, franske Arkitekt Ducerceau. Denne kaldte et Hus af en saadan Plan for „une maison toute une masse“, hvilket paa den mest anskuelige Maade karakteriserer Bygningen: eet Hus med fire vældige Hjørnepavilloner. Det franske Grundthema har fundet talrige Variationer i vesteuropæisk Renaissancearkitektur, og for ganske nylig lykkedes det Magister H. Stiesdal ved den Udgravning, som Nationalmuseet har ladet foretage af Grunden til Hertug Hans den Ældres Jagtslot Grøngaard ved Tønder, at afsløre Planen „toute une masse“ af et lille forbavsende moderne og elegant Hus, der kan betegnes som en Forstudie til Slottet i Tønning. Det vil være umuligt her at komme ind paa Tilskrivningsspørgsmaalet, men Sandsynligheden taler meget stærkt for, at det er Hercules Oberberg, som i 1570 har udkastet Planen til Grøngaard og her for første Gang (og det for Forholdene i Norden særdeles tidligt) har lært af den store Franskmand. Ducerceau anvendte netop med Forkærlighed denne Plan til Jagtslotte og -Pavilloner. Saadanne Opgaver var tilstrækkelig frie til, at Arkitekten kunde muntre sig med mere kunstnerisk betonede Planløsninger.

Det er indlysende, at i en Bog, som udelukkende behandler Bygninger af een bestemt Kategori, kan Skildringen af de enkelte Kunstnerindividualiteter ikke komme til at staa fuldt afrundet. Vi trænger saaledes stadig til at se Kunstnerbiografier af G. Rosenberg og I. D. Tschierske, der delte deres Virksomhed mellem Hertugdømmerne, København og Fyen. For disse grundigt skolede Mestre bør man dog ikke glemme Bondesønnen fra Angel C. Stallknecht og hans Betydning for dansk Arkitektur. Hans Virke i Slesvig og Holsten er grundigt behandlet i Professor H.'s Bog, og efter at Raadhuset i Altona er gaaet tabt, maa Stallknechts autentiske Værker i Danmark tillægges dobbelt Betydning. At Regeringen valgte ham til at forestaa Genopførelsen af de offentlige Bygninger i Jyllands gamle Hovedstad

efter den sørgelige Brand i 1726 blev afgørende for hele Landsdelens arkitekturhistoriske Stilling i det følgende halvthundrede Aar, et Faktum, som man ikke kan forlange, at Professor H. skal være klar over, al den Stund dansk Kunstforskning endnu skylder Beviset herfor. Det vil komme til at foreligge, forhaabentlig inden alt for længe, og ved sin udmærkede Bog har Professoren selv været med til Fremskaffelsen.

Otto Norn.

Gutenbrunner, Jankuhn og Laur:

Völker und Stämme Südostschleswigs im frühen Mittelalter

Gottorfer Schriften I, 1952. 183 s.

Det Sydøstlesvig, som nævnes i titlen, er, som det ogsaa fremgaar af forordet til denne skriftserie, egnene omkring Slien; det er Angel og Svans, og det er naturligt, at Angel her fanger en væsentlig del af interessen. Det maa ogsaa bemærkes, at udtrykket tidlig middelalder betyder noget andet paa tysk end paa dansk, og i virkeligheden spænder bogen over hele det første aartusinde efter Kr. f.

Efter dette er det klart, at spørgsmaalene om Anglernes urhjem og sprog, og med et lidt bredere sigte spørgsmaalet om, hvorvidt Sønderjylland er et oprindeligt dansk eller nordisk præget omraade, enten direkte behandles i bogen eller snarere er latent til stede som bestemmende for opgaven.

Hver af de tre forfattere har sit afsnit, idet Jankuhn skriver om det arkæologiske, Wolfgang Laur om stednavnene og Gutenbrunner undersøger Danernes oprindelse og udbredelse. Disse afsnit er selvstændige afhandlinger, idet dog hyppige henvisninger og jævnførelser sørger for, at bogen virker som en helhed.

Jankuhn begynder med at opstille problemet, at give en forklaring paa, hvordan det befolkningsmæssige billede, som møder os i de første, skrevne kilder, — med Sachserne, Venderne, Friserne og Danskerne boende indenfor et snævert omraade — er opstaaet. To folkestammer, Danerne og Anglerne, er her af særlig interesse; men skrevne kilder alene kan ikke klare spørgsmaalene, man maa tage arkæologien med dens hjælpavidenskaber og stednavnene til hjælp.

Den forandring af klimaet i retning af større nedbør, som satte ind ca. 500 f. Kr. f., havde i Angel som i andre egne af Østjylland den virkning, at menneskene forlod den tunge jord og bosatte sig paa den mere sandede jord vestpaa. Pollenanalysen viser en stærk nedgang i kornavlén, og de ganske faa fund fortæller ogsaa om en meget faatallig befolkning i aarhundrederne ned mod Kr. f. Men fra ca. 100—500 efter Kr. f. viser fundene en kraftig befolkningsstilvækst, og Jankuhn mener, at begyndelsen dertil var en indvandring sydfra af svebiske folk fra Elbegnene. Meget interessant er hans antydning af, at det kunde være netop de Anglere, som Ptolemæus anbringer ved mellemste Elbe. For selv om Ptolemæus skriver ca. 150 aar efter Kr. f., menes hans kilder at være saa gamle, at han i virkeligheden skildrer befolkningsforholdene omkring Kr. fødsels tid.

Alligevel er der grund til foreløbig at sætte et stort spørgsmaalstegn ved denne indvandring, for den er ingenlunde bevist. Lige saa let det ofte er at bevise om genstande eller om hele genstandsgrupper, at de er indført et andet sted fra, lige saa svært er det for det meste at bevise, at menneskene fulgte med. Jankuhn anfører som bevismateriale tre af de saakaldte holstenske bæltér; men saadanne metalsmykker er jo oplagte handelsobjekter og beviser intet i dette spørgsmaal. Noget mere egnsfast er keramikén, men gravpladsén fra Stenfelt, som særlig nævnes, er ikke publiceret. I et tidligere arbejde, som der ogsaa henvises til, har Jankuhn offentliggjort fire urner; af dem er de to af sydlig karakter, mens de to andre har angelske eller nordlige paralleler. Noget klart bevis paa en indvandring sydfra er dette ikke just, men man maa i det hele afvente en publikation af det vældige materiale fra angelske gravpladser, som er fremdraget i de senere aar, før man kan fælde nogen dom.

Gravpladserne fra 3.—5. aarh. viser som nævnt en voksende befolkning i Angel. Efter 5. aarh. gaar fundenes antal tilbage og i 6. er de næsten og i 7. og 8. helt ophørt. Som i mange tidligere arbejder tager Jankuhn dette som et bevis (et sandsynlighedsbevis s. 23 og et sikkert bevis s. 25!) paa, at store dele af befolkningen er udvandret, nemlig til England efter ca. 450. Det vilde have været rimeligt her at anføre, at tilbagegang i fundene ikke er noget specielt for Angel, men at det samme gælder det meste af Danmark, hvad saa end aarsagen er. Vigtigere er, at pollenanalysén ogsaa for dette tidspunkt ca. 500 e. Kr. f. viser en kraftig nedgang i kornavlén og en tilsvarende forøgelse

af skovarealet. Dette er unægtelig et tydeligt fingerpeg om, at en bondebefolkning har forladt landet. Men ogsaa her mangler sammenligningen med andre egne, som ikke menes at være ramt af udvandringen. Der er dog næppe tvivl om, at vi med de senere aars undersøgelser er kommet løsningen af Angler-problemet et stort stykke nærmere.

I stedet for vejen over Ribe-Kongea, som den romerske handel havde benyttet, viser sig efter 700 handelsvejen over Ejder-Treene-Slien og nu benyttet af Friserne; hvorfor Ribevejen opgives, vides ikke. Maaske var det disse Frisere, der bragte stednavneendelsen -torp, som længe havde været kendt i mellem- og vesttysk omraade, herop; og det skulde netop være med navnet Sliasthorp, som nævnes 804, hvis da ellers dette navn, en eneste gang nævnt i de frankiske annaler, kan anses for at have været byens rigtige navn.

I tiden henimod 800 dukker igen sparsomme fund op i Sli-omraadet; de sammenlignes med fund fra frisisk omraade, og der antydes en forbindelse med de ældste, men desværre ikke oldsagførende grave i Hedeby. Denne bys oprindelse er dog stadig hyllet i mørke, og de ældste fundne oldsager vidner om bosættelse af folk nordfra. Derpaa følger efter aar 900 en kraftig kolonisation i egnene ved Slien, navnlig i omraadet omkring Sdr. Brarup. Denne bosættelse, der i stednavnene er knyttet vil endelserne -torp og -by, kommer nordfra. Dermed er forudsætningerne skabt for den fra historisk tid kendte rigsgrænse mellem Sakserne og Danerne, idet Jankuhn dog fremhæver, at rigsgrænsen i perioden 935—1025 er forlagt til Slesvig-Hedeby.

Efter en gennemgang af de forskellige stednavnetyper og af stednavnenes fordeling paa de tre sprog, — hvor linien Ekernfælde-Slesvig-Husum trækkes op som grænse mellem dansk og nedertysk, — gaar Laur over til at drøfte det spørgsmaal, om stednavnene kan bruges til at paavise forskellige folkestammer og afgrænse dem overfor hinanden. Laur udtaler sig herved med forsigtighed. Stammer med forskelligt sprog kan man selvfølgelig kende fra hinanden paa deres stednavne (som danske og tyske), men ikke forskellige stammer indenfor samme sproggruppe, selv om maaske ogsaa nogle stednavne var mere almindelige hos en folkestamme end hos andre. Denne i virkeligheden meget vidtrækkende skepsis spores dog ikke stærkt i den følgende skildring.

Vigtig er Laurs stillingtagen til -lev navnene. Som bekendt findes der kun et i Angel og to paa Svans. Sædvanligvis opfattes -lev navnene som vidnesbyrd om Danernes ekspansion fra den

sjællandske øgruppe mod vest i folkevandringstiden. Laur mener ikke, at dette gælder de sydslesvigske, fordi disse efter hans opfattelse er yngre end -lev navnene i Nordjylland, fra vikingetid eller endnu yngre. Om nogen bosættelse eller kulturel påvirkning fra Danernes side i folkevandringstid bliver der da ikke tale, og da han samtidig daterer -torp navnene til at være yngre end 900, kommer han i smukkeste overensstemmelse med det billede af bebyggelsens udvikling, som Jankuhn havde givet. Og han rammer samtidig en grundakkord i hele bogen, at først vikingetiden og tiden derefter betyder Sydslesvigs danisering.

Der maa her, som en indsigelse eller i det mindste som en beklagelse, tilføjes et ord om den brug, bogen gør af ordet „dänisch“. Ganske vist gør Laur udtrykkelig opmærksom paa, at dette ord paa tysk er dobbeltydigt, naar talen baade er om dansk nationalitet og om Danernes folkestamme; men det skulde være mærkeligt, om den læge, tysk orienterede læser af denne populære bog overalt fik fat i det rigtige. For eks. naar Laur skriver, at efter den gængse teori om -lev navnene skulde Slesvig altsaa være blevet dansk i slutningen af folkevandrings-tiden (wäre also dänisch geworden), eller naar Jankuhn efter en gennemgang af de litterære kilder om Danerne og deres udbredelse over øerne til Jylland, — hvorunder der tales om „die vordänische Urbevölkerung“ i Jylland —, afsluttende skriver: „Andre sikre vidnesbyrd om den danske sydgrænse i tiden før 800 haves ikke.“

Laurs gennemgang af de yngre stednavnetyper ligger nær op ad dansk stednavneforsknings resultater. Velgørende virker det, naar han frimodigt kalder den almindelige tyske skrive-maade Haithabu for sprogligt meningsløs (ein Unsinn); formen opstod, fordi runealfabetet ikke tillod at stave det gammel-danske Hethaby rigtigt.

Den opgave, Gutenbrunner har sat sig, at give en skildring af Danernes oprindelse og første historie, er vanskelig. Det første skridt paa vejen fra Danernes stamme til det danske folk og rigsdannelsen er erobringen af Erulerlandet ca. 475—500, og det sidste skridt hævdelser af rigsgrænsen overfor de tyske kejsere. Men da der ikke hersker enighed om, om Erulerne var en folkestamme eller hvor de boede, ej heller om hvilket centrum eller udstrækning Danernes vælde havde, vil det ikke undre, at en saadan skildring lider af en næsten forstemmende mangel paa sikre holdepunkter.

Vigtig ud fra bogens hele problemstilling er spørgsmaalet om, hvilket sprog der blev talt i Jylland før Danernes ankomst,

nordgermansk eller vestgermansk. Det er samtidig spørgsmaalet, om det var Jyder fra Jylland, der deltog i udvandringen til England, og om det er de samme som de Jyder, som Beda omtaler i Sydengland. Gutenbrunner gaar ud fra dette sidste og fastslaar, at de i Sydengland indvandrede Jyder talte et anglo-frisisk, eller som han kalder det, et nordsøgermansk sprog og slutter, at eftersom dette gælder baade Anglerne og Jyderne, maa hele Jylland tildeles „Nordsøgermanerne“, saalænge der ikke er paavist nogen nordgermansk sproglig særudvikling i Jylland paa den tid.

Herved kommer Gutenbrunner ind paa en omtale af de ældre runeindskrifter, særlig guldhornsindskriften. Noget for nemt, synes det, kommer han til en afvisning af, at sproget paa det ene guldhorn bevislig er urnordisk. Det kunde nok i den hertil hørende note have været anført, at det nye danske runeværk klart indtager et andet standpunkt.

Gutenbrunner ser heller ingen hindring for sin teori i at maatte antage, at hele den (tilbageblevne) jydsk befolkning har foretaget et sprogskifte til dansk (nordgermansk) ved Danernes indtrængen i Jylland. Men hvis -lev navnene skal vise Danernes ekspansion, saa viser et kort over deres udbredelse, at de efterlader saa store omraader i Vest- og Sydjylland, at et sprogskifte paa denne foranledning maa forekomme meget usandsynligt.

Selv om der saaledes kan rettes indvendinger ogsaa imod væsentlige opfattelser i bogen, rummer den dog saa dygtig behandling af vigtige emner, at man læser den med stor interesse. Man kan kun ønske, at det maatte være muligt fra dansk side, i højere grad end det nu er tilfældet, at tage saadanne emner op paa lignende maade, som det her er sket fra Gottorp museums og Kiels universitets side.

Hans Neumann

Otto Scheel:

Tondern zwischen Wiking- und Hansazeit

Verlag Gaforil, Tønder, u. år. 32 sider.

Der er vist ikke mange danske byer, der i løbet af 15 år har spillet så stor en rolle i den historiske litteratur som Tønder. I 1939 kom Ludwig Andresens store værk: „Geschichte der

Stadt Tondern bis zum dreissigjährigen Krieg.“ I 1943, da man fejrede 700-års jubilæet for udstedelsen af den lybske stadsret, udsendtes det store danske værk „Tønder gennem Tiderne“ (bd. II i 1944). Hertil slutter sig forskellige mindre arbejder, bl. a. Claus Eskildsens „Tønder 1243—1943,“ bogen „Tønder i Dag“ og Vilhelm Marstrands lille „Tønder“. I disse værker er der fremsat forskellige tolkninger med hensyn til Tønders oprindelse. Ludvig Andresen mener, at byen er grundlagt af nederlandske kolonister, en antagelse, hvis uholdbarhed er påvist i en anmeldelse her i Sdj. årb.¹⁾ Marstrand har selvfølgelig en helt ny tolkning, som dog bygger på det samme grundlag som så mange af hans luftkasteller.²⁾ Vilhelm Lorenzen hævder, at Tønder oprindeligt er blevet til som et omladningssted for varer fra og til skib og ikke er væsentlig yngre end 1100. Senere er den blevet planmæssigt udvidet, og den gamle bebyggelse er blevet indkapslet i den nye. Udvidelsen er sket i henhold til en byplanlægning, iværksat af byens herre, hertug Adolf. I en artikel i *Der Schleswig-Holsteiner* 1943, s. 132 ff.³⁾ afviste Otto Scheel Andresens hypotese om en bevidst grundlæggelse. Efter hans opfattelse var byen meget ældre end almindeligvis antaget. På den arabiske geograf Idrisis verdenskort fra omkr. 1130 nævnes en ankerplads Tundira, der var „beskyttet mod alle vinde“. Tundira er efter Scheels opfattelse ikke, som man ellers har ment, Møgeltønder, men Tønder by eller Lille Tønder, som den hed i middelalderen. Professor Scheel har nu udgivet en lille bog om det samme emne, hvori han mere udførligt begrunder sine anskuelser om Tønders ælde. Han er her nærmest tilbøjelig til at mene, at Tønders første begyndelse ligger endnu længere tilbage, før 1100, således at man når til „die Grenze der ausklingende Wiking-zeit“. Herom kan jo kun gisnes, det centrale er, at Scheel gennem sin indgående undersøgelse, der også har værdi ved at inddrage tysk sammenligningsmateriale, gør det sandsynligt, at det virkelig er Tønder, der omtales hos Idrisi, og at byen således er betydelig ældre, end man almindeligvis har ment. Fuldstændig sikkerhed kan vel aldrig nåes, men Scheels resultat virker overbevisende og forekommer i hvert fald betydelig mere sandsynligt end Andresens for ikke at tale om de Marstrandske fantasier. Og man læser

¹⁾ Se oversigten i Sdj. årb. 1944, s. 250 ff.

²⁾ 1940, s. 300 ff.

³⁾ Se Sdj. årb. 1944, s. 252 ff., og 1945, s. 170—183.

⁴⁾ Smln. samme forfatter: »Ein Kaupang an der Wiedau« i *Der Norden* 1943.

hans fremstilling med glæde. Den er præget af sin forfatters store viden og evne til at fremlægge materialet på en smuk og overbevisende måde. Dermed være ikke sagt, at man er enig med Scheel i alt, hvad han fremfører. Der er steder, hvor man sætter et spørgsmålstegn, der er også polemiske bemærkninger, bl. a. rettet mod undertegnede, man ikke kan godkende. Men der er ikke nogen grund til at hefte sig ved enkeltheder, når man kan anse hovedtesen som sandsynlig. Den store litteratur om Tønder by har fået en ikke omfangsrig, men værdifuld forøgelse gennem den bog, som den slesvig-holstenske historieforsknings nestor har skrevet om sin fødeby.

Johan Hvidtfeldt.

„Sønderjysk Skæbne“, 2. Bind

Nicolai Svendsen: Sønderjysk Skæbne. Et Levnedsløb. II. Bind. Dannevirkes Forlag, Haderslev.

Fhv. Amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen indleder 2. Del af sine Erindringer, „Sønderjysk Skæbne“, med nogle interessante Betragtninger over den nationale Stilling ved Aarhundredskiftet. Det var lykkedes Danskheden at holde Stillingen, og selv om der ogsaa kunde tales om tysk Fremgang i Aarenes Løb, var Danskheden op mod den første Verdenskrig i Vækst og formaaede virksomt at gøre sig gældende paa forskellige Omraader. For Pressens Vedkommende gjaldt det, at dens Mænd ikke blot havde været dygtige Skribenter, men de havde ogsaa virket som Talere og Ordførere. Det havde ikke være en helt ufarlig Virksomhed, for i de Aar, Nordslesvig var under tysk Styre, afsonede de ialt 199 Maaneders Fængselsstraf.

Da Nicolai Svendsen 1910 gjorde Stillingen op, kom han til det Resultat, at der under de vedvarende Forfølgelser fra de preussiske Myndigheders Side var blevet rejst 50 Forsamlingshuse, seks Frimenighedskirker og indrettet over 100 Bogsamlinger. Dertil kom, at dansk Foreningsliv var inde i en rig og frugtbar udvikling, og medens den danske Befolkning stod i en haard kamp for Bevarelsen af sin Jord, underbyggede den opvoksende Ungdom Stillingen paa det økonomiske Omraade.

Et Par af Bogens Kapitler omhandler den Kamp, der førtes om „Dannevirke“ efter at den meget omtalte Fru von Wilden-

rath-Krabbe havde ladet sig engagere som Redskab i Fortyskningsbestræbelsernes Tjeneste, endog i den Grad at hun lod sig henrive til ganske ubændige og taabelige Angreb paa førende danske Personligheder i sit nu af Tyskerne understøttede Blad. Hun havde faaet Raadighed over „Dannevirke“ paa en for den tidligere Ejer lidet flatterende Maade, og det foranledigede Nicolai Svendsen til i „Hejmdal“ at gøre opmærksom paa, at Fruen „ved denne skamløse og ildesindede Handling“ havde knyttet Navnet Krabbe til „Dannevirke“. Det kostede ham en Maanedes Fængsel. Affæren, der strakte sig over 6 Aar, udviklede sig til, at Fruen maatte forlade „Dannevirke“, hvorefter hun i nogen Tid udsendte „Det gamle Dannevirke“, der forstaaeligt nok blev en Dødssejler, og endelig fulgte den saakaldte Krabbe-Affære i Kongeriget, som Svendsen ligeledes gør Rede for i et interessant Afsnit blandt flere, som giver Læseren et klart Indtryk af Köller-Politiken og dens forskellige Faser.

Endvidere omtales Pastor Jacobsens og Amtsforsander Winther von Adlersflügels Meriter og den tragiske Skæbne, der blev dem til Del. Men trods alt viste det sig, at alle tyske Bestræbelser var forgæves og prellede af mod de danske Nordslesvigeres sejre Udholdenhed. De havde Tid til at vente, skriver Nicolai Svendsen, der selv var med til at føre an i Kampen. Sit Ophold i Aabenraa Fængsel skilder han saare fornøjeligt, og det samme gælder Skildringen af Skærbæk-Affæren. Efter en Italien-Rejse følger 1904 hans Udnævnelse til Redaktør af „Dannevirke“, hvor han kom ud for nye Opgaver. Det var, som han selv skriver, en interessant og lykkelig Tid, Ungdommen meldte sig nu i de danske Rækker, alt medens Kampen om Jorden og om de borgerlige Rettigheder fortsatte. Det gjaldt Forbudet mod Gymnastikundervisning og meget andet. Men Nicolai Svendsen vilde ikke være sig selv, om han ikke ogsaa tegnede nogle Portrætter af gode Haderslev-Borgere fra Tiden fra første Verdenskrigs Udbrud. Efterhaanden følte han sig stærkt knyttet til Byen og dens danske Borgerskab, og det var en af Grundene til, at han afslog Julius Niensens Tilbud om at blive dennes Efterfølger i Landdagen. Der fandt paa den Tid indre Brydninger Sted, og Svendsen lægger i sin Omtale af dette Forhold ikke Skjul paa, at han stedse følte sig i Overensstemmelse med H. P. Hanssen.

Ved Krigsudbruddet 1914 blev Nicolai Svendsen arresteret og sammen med andre Civilfanger ført til Øen Dänholm, hvor de opholdt sig nogen Tid. Ved Krigens Afslutning skulde

han paa særlig Maade finde Oprensning, idet han blev udnævnt til Borgmester og Politimester i Haderslev; og med Skildringen af Afstemningsdagen den 10. Februar 1920 afsluttes det læseværdige 2. Bind. Mange vil nu vente, at der følger et nyt Bind med Skildringen af hans 30-aarige Virksomhed som Leder af det danske Skolearbejde i Tønder Amt. Dermed vilde først Skildringen af en Skæbne, som har været knyttet til Sønderjyllands Historie, være afsluttet. Foreløbig er der Grund til at takke for de to Bind, der hidtil er udkommet.

M o r t e n K a m p h ø v e n e r .

Emil Waschinski:

Währung, Preisentwicklung und Kaufkraft des Geldes in Schleswig-Holstein von 1226-1864

Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Herausgegeben von der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte, Band 26, Neumünster 1952, 204 s. + et anhang med tavler og litteraturfortegnelse.

En bog, som mange måske vil karakterisere som tør og ked-sommelig læsning, kan godt have sin egen romantiske historie. Dette gælder i hvert fald den bedagede historiker, professor Emil Waschinskis bog om møntforhold og prisudvikling i hertugdømmerne. Efter et flittigt samle- og forskningsarbejde gennem mange år var det næsten udarbejdede manuskript til bogen nær gået tabt under et bombardement af Kiel i august 1944. Med fare for sit liv reddede hans hustru manuskriptet ud af deres brændende hjem, og derfor er bogen også tilegnet hende. Men hermed er romantikken også slut. Efterkrigstidens vanskelige økonomiske forhold medførte, at der ikke kunde skaffes penge til udgivelsen af de mange bilag, på hvilke fremstillingen bygger og hvortil der henvises i teksten. Kun en del af de sammenfattende tabeller er derfor kommet med i bogen, medens de øvrige bilag er deponeret i Landesbibliothek i Kiel, hvor alle interesserede har adgang til at benytte dem. Forhåbentlig lykkes det forfatteren at fremskaffe midlerne til udgivelsen af disse bilag, hvori man utvivlsomt vil finde et væld af værdifulde oplysninger vedrørende hertugdømmernes økonomiske historie.

Bogen er opdelt i tre hovedafsnit: 1) Hertugdømmernes

mønthistorie, 2) prisudviklingen inden for livsvigtige varegrupper og 3) pengenes købekraft, alt inden for tiden 1226—1864. Første afsnit er måske nok det, som lokalhistorikerne vil have størst udbytte af. Her gives der oplysninger om, hvor mange skilling, der til de forskellige tidspunkter går på en rigsdaler. 1572—1611 er en daler således lig med 2 mk. lybsk, der igen er lig med 32 sk., og efter devalueringen i årene 1611—22 fastsættes 1 rdlr. til 3 mk. lybsk = 48 sk. Man får oplysninger om species', kurants og kroners indbyrdes forhold, om slette daler, om hvad der forstås ved lagio og andre forhold, som lokalhistorikerne ofte møder i gamle papirer og regnskaber, og som det hidtil ofte har været vanskeligt at få præcise oplysninger om. Mange vil være forfatteren taknemmelig for denne oversigt, der er den første samlede oversigt over hertugdømmernes mønthistorie, og som vil være et værdifuldt hjælpemiddel for den lokalhistoriske forskning fremover. Det er i grunden mærkeligt, at en oversigt over møntforholdene ikke forlængst har set dagens lys.

Som grundlag for udarbejdelsen af det andet hovedafsnit, der omhandler prisudviklingen inden for livsnødvendige varegrupper, der af forfatteren er begrænset til landbrugets produkter, har han gennemarbejdet et stort arkivmateriale. Som kilder har han benyttet skyld- og panteprotokoller, skifteprotokoller, de gottorpske rentekammerregnskaber fra 1590—1712, godsregnskaber fra 17. og 18. århundrede, kirkeregnskaber m. m. Men der er slagside i det anvendte kildemateriale, idet hovedparten hidrører fra holstenske og sydslesvigske egne. Fra Nordslesvig er der så godt som intet. Man kan derfor ikke helt frigøre sig for tanken, at det samlede billede ved inddragning af materiale fra rigsarkivet og landsarkivet i Åbenrå kunde tegne sig lidt anderledes, end tilfældet er, så meget desto mere som forfatteren nævner, at der er lokale forskelligheder. I denne forbindelse kan også nævnes, at forfatterens kendskab til dansk litteratur vedrørende emnet er minimal. For en dansk læser synes det lidt ejendommeligt, at der ikke er sket sammenligning med de danske kapitelstakster. Talrækkerne her skulde dog i hvert fald ikke kunne byde på synderlige vanskeligheder af sproglig art. I Sønderjydske årbøger og andet steds vilde han ligeledes kunne have fundet adskillige oplysninger angående priser fra nordslesvigske egne, ligesom han også her vilde have kunnet finde enkelte korrektiver til bemærkningerne angående driftsforhold, produktionsforhold m. v. Troels Finks disputats om den tidlige udskiftning i Sønderjylland nævnes

ikke i litteraturfortegnelsen, men endnu mere graverende er det dog, at han ved redueringen af de gamle mål- og vægt-enheder til moderne mål, hvilket iøvrigt må have været et kæmpearbejde, intet hensyn har taget til Svend Åkjærs arbejder vedrørende dette emne. Nordisk kultur, bd. XXX udkom 1936, så Åkjærs beregninger her, burde forfatteren i hver fald have haft kendskab til.

Det vil føre for vidt her i en anmeldelse, der hovedsagelig har til formål at henlede stedhistorikerens opmærksomhed på værket, at drøfte enkeltheder. En egentlig kritisk vurdering må overlades til de specielle fagtidsskrifter. Her skal kun nævnes, at forfatteren gennem sine undersøgelser og ved sine omregninger af priserne til møntniveauet 1937—39, der omtales i tredje hovedafsnit, når til det resultat, at der fra 1226—1545 har været en jævn prisstigning på omkring 175 pct. Bl. a. som følge af den stærkt forøgede sølvmængde sker 1545/46 en voldsom prisrevolution, pengene får mindre værdi og priserne stiger. I forhold til perioden 1450—1545 er priserne i perioden 1546—1572 steget med 150 pct., og forfatteren bemærker hertil, at dette er den største prisstigning inden for tidsrummet 1226—1775. På baggrund af denne voldsomme prisstigning må intensiveringen af det østslesvigske landbrug ses. Hollænderier oprettes, koppelbrug indføres og kravene til bøndernes hoveriydelser vokser. Den slesvig-holstenske adels greb om de fede østslesvigske landbrugsjorder strammes, hvilket igen senere får betydning for den nationale udvikling i disse egne. Også Hans d. Yngres godspolitik må ses på baggrund af denne prisstigning på landbrugsprodukterne. Disse bemærkninger er kun antydningssvis fremsat for at vise, at prishistoriske undersøgelser kan bidrage til at kaste lys over mange forhold, som man måske ellers vilde have vanskeligt ved at forstå.

Forhåbentlig lytter mange til forfatterens gode råd om ikke blindt at omregne de gamle møntsorter til nutidens metalværdi uden samtidig at tage hensyn til pengenes vigende købekraft. Som eksempel anfører han, at en rigsdaler lige gyldigt fra hvilken tidsperiode af mange lokalhistorikere omregnes til 3,60 mk. i nutidsmønt, og at man derved søger at fremkalde det indtryk, at købekraften for 1 rdlr. er lig med 3,60 mark. I 17. og 18. århundrede var prisen for et svin normalt 1 rdlr., og det må derfor være indlysende, at en rdlr. i ældre tid havde en meget større købekraft end 3,60 mk. i dag. Ved hjælp af bogens tabeller kan man så nogenlunde få et indtryk af, hvad en rigsdaler til de forskellige tider er værd i nutidsmønt, og forfatte-

ren har derved været med til at løfte sløret for et af de vanskeligste forhold, som historikere kan blive stillet overfor.

Peter Kr. Iversen.

Max Rasch:

Rittergut Koxbüll und die Geschichte der daraus hervorgegangenen Höfe Südergaarde und Koxbüll Ladegaard

Aus der Entwicklungsgeschichte Nordschleswigschen Bauern­tums, Tønder 1954, 113 s.

I Vestslesvig fandtes et næsten sammenhængende godsområde bestående af Schackenborg, Trøjborg og Kogsbøl-Søndergårde, de to førstnævnte var kongerigske enklaver, sidstnævnte var slesvigsk område. Om landbrugets forhold i denne egn i ældre tid foreligger spredte undersøgelser vedrørende Schackenborg og Trøjborg, medens den nye bog af dr. Max Rasch yder bidrag til belysning af de kogsbølske bønders forhold. En samlet og tilbundsående undersøgelse af de vestslesvigske bønders forhold i ældre tid har vi dog endnu til gode. Spørgsmålet om, hvorfor bøndernes personlige stilling og hoveriet i dette godsområde udviklede sig i anden retning end i de østslesvigske godsegne, er endnu ikke besvaret. Avlingshoveriet blev på et tidligt tidspunkt afløst i Vestslesvig med tjenestepenge, samtidig med at bønderne forpagtede hovedgårdsmarkerne; livegenskab eksisterede ikke her, og stavnsbåndet havde ingen reel betydning. Skyldes dette mon, at den vestslesvigske jords ringere bonitet ikke gav samme profitmulighed for hovedgårdsdrift som den østslesvigske lerjord, er det studefedningen og handelen på Holland, er det de udviklede juridiske forhold eller er det den vestslesvigske bondes psyke, som har bevirket, at udviklingen her kom til at arte sig helt anderledes end i Østslesvig? Et sammenspil mellem de forskellige faktorer har vel været grunden.

Dr. Max Rasch har ikke i sin bog søgt at komme nærmere ind på disse spørgsmål, som dog må siges at være såre vigtige og afgørende for det vestslesvigske landbrugs udvikling i tiden fra omkr. 1600—1800. Det, han har set som sin opgave, er — trods bogens undertitel — at give en oversigt over de to gårdes ydre historie, de skiftende ejere og deres familieforhold.

Dette er gjort med sædvanlig dygtighed og grundighed, men bogen får derved større værd for personal- end for landbrugs-historikere. Forfatteren antager, at Kogsbøl er anlagt i 14. århundrede som et led i forsvarsbestræbelserne mod nordfriserne. Indtil 1613 sad her en adelsslægt, som fra 16. årh. førte navnet Rosenkrands. Ved arvedelinger var godset gennem lang tid delt i mindre herregårde: Kogsbøl, Søndergårde, Gribsgård og Kærgård i Emmerlev sogn og Trægård i Møgeltønder sogn, men fra 1650 er de forskellige besiddelser igen samlede under een ejer, den gottorpske hertug, fra 1713 den danske krone. Godserne bortgives nu i arveforpagtning eller arvefæste, først inden for slægten Hansen, senere, fra 1828, inden for Feddersen-slægten, der i 1841 overtog ejendommene i selveje. Et særligt kapitel er helliget Kogsbøl vejrmølle og dens besiddere. Man må håbe, at bogen med sine mange værdifulde oplysninger om vestslesvigske forhold og personer — trods sproget — må finde mange læsere også nord for grænsen.

Peter Kr. Iversen

Bognyt

Statsrådets forhandlinger 1848—1863.

I. bind. 24. januar — 15. november 1848. Udgivet af Rigsarkivet ved Harald Jørgensen. 608 sider.

Det er en meget smuk og omhyggelig gengivelse af statsrådets forhandlinger og kaster allerede i dette bind adskillige steder nyt lys over for vort land vigtige og afgørende tildragelser. Den første protokol, der førtes i gehejmestatsrådet, er af 24. januar 1848, 4 dage efter Christian VIII's død. Så følger Frederik VII, og det er en glæde at læse, hvor stærkt han sætter sig ind i de sager, der drøftes i statsrådet, og hvor sund en fornuft han udviser under drøftelserne. Man ser, allerede ved en flygtig gennemlæsning, med hvor stor ret folket så op til ham og satte statuerne af grundlovgiveren på vore mange bytorve. Forøvrigt vil det være naturligt at lade en nærmere omtale af det store værk vente, til det bliver færdigt. Første bind lover godt.

H. Lausten-Thomsen.

Alexander Scharff: Schleswig — Völkerbrücke und Grenzland. (Ferdinand Hirt, Kiel 1953; 47 sider).

Forfatteren til det her foreliggende hefte, der er udsendt som nr. 2 i serien »Schriften des Schleswigholsteinischen Geschichtslehrer-Verbandes (neue Folge)«, er Kieler universitetets professor i slesvigholstensk historie. Indholdet er bygget over et foredrag, som professoren har holdt på »Grenzakademie Sankelmark« for slesvigholstenske historielærere og skal bedømmes som et resultat af de forhandlinger mellem tyske og danske historielærere, der har været ført under ledelse af professor Alexander Scharff og professor Troels Fink.

Formålet med det lille skrift har således været givet på forhånd, nemlig i en nøddeskal at meddele et rids af grænselandets historie til brug for landet Slesvig-Holstens historielærere, og det må siges, at det på den overordentlig begrænsede plads er lykkedes forfatteren at bringe en række oplysende detaljer, uden at det af den grund er gået ud over de store linjer i udviklingen. Man mærker overalt den kyndige mester bag det lille arbejde, som derfor må betegnes som en værdifuld, kortfattet oversigt over grænselandets historie, så meget mere som den er set på almeneuropæisk baggrund.

Hans Vald. Gregersen.

J. Smith: Slesvigske amtsforvaltere. Personalhistoriske oplysninger om amtskrivere, amtsforvaltere, landskrivere, landfogder og andre oppebørselsbetjente i hertugdømmet Slesvig indtil 1864. Duplikeret, København 1954, 360 sider.

Med stor flid har fhv. amtsforvalter Jon. Smith af trykte og utrykte kilder i de senere år fremdraget et kæmpemateriale af oplysninger

vedrørende de sønderjyske amtsforvaltere fra begyndelsen af 1500'årene til 1864. I sin nylig udkomne bog: Slesvigske amtsforvaltere, der sidste år blev tilbudt Historisk samfunds medlemmer i subskription, har han fremlagt resultatet af disse dybtgående studier. Det er en bog, som ikke blot personalhistorikere vil være ham taknemmelige for, men alle, der på en eller anden måde kommer til at beskæftige sig med lokaladministrationens historie — det være sig arkivfolk eller stedshistorikere —, vil her kunne hente hjælp, så meget desto mere som amtsforvalterne ofte tillige var kontributionsforvaltere, toldforvaltere, husfogeder, aktuarer, branddirektører og i enkelte tilfælde også kirkeinspektører. I en omfattende indledning er der redegjort for amtsforvalternes uddannelse, embedsområde, for oppebørselsdistrikternes historie m. m. I modsætning til Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten, hvor opstillingen er alfabetisk, er biografierne her ordnet kronologisk for hvert embede. Så vidt kildematerialet tillader det, er der i biografierne meddelt oplysninger om fødsel og forældre, uddannelse, tidligere og eventuelt senere embeder, om vielse og død, om hustruernes data m. m., alt med udførlige kildehenvisninger. Bogen afsluttes med alfabetiske registre over amtsforvalterne, deres hustruer og forældre.

P. K. I.

»Danmarks Kirker«. Udgivet af Nationalmuseet. Sønderjylland ved Erik Moltke og Elna Møller under medvirken af Vibeke Michelsen. G. E. C. Gads forlag, København 1954.

På initiativ af fhv. direktør for Nationalmuseet, dr. phil. M. Mackeprang, Historisk Samfunds højt værdsatte æresmedlem, er redaktionen af »Danmarks Kirker« gået i gang med at udsende beskrivelsen af de nordslesvigske kirker. Hidtil er der kommet to hæfter omfattende en indledning om Sønderjyllands politiske og administrative forhold, skrevet af dr. Mackeprang, og det meste af beskrivelsen af Haderslev domkirke. I de følgende hæfter fortsættes med beskrivelsen af kirkerne i Haderslev amt, og derefter følger Tønder, Åbenrå og Sønderborg amter i den angivne rækkefølge. Som undertitlen lidt misvisende angiver, er derimod de sydslesvigske kirker ikke medtagne. En udførlig anmeldelse af værket vil fremkomme, når det er afsluttet.

P. K. I.

Slesvigske købstæders og herreders segl indtil 1660
Herunder landskabers segl. Ved Poul Bredo Grandjean,
København 1953, 24 sider + 14 tavler.

Heraldik og sfragistik er studier for specialister, men når vor fremragende heraldiker og sigillograf, fhv. arkivar ved Rigsarkivet P. B. Grandjean for nylig har udsendt et værk om de sønderjyske køb-

stæders og herreders segl, bør dette dog også omtales i Sønderjydske årbøger. Efter en kort indledning, hvori der bl. a. redegøres for de forskellige segltyper, følger beskrivelserne af seglene i alfabetisk-topografisk opstilling, købstæder og herreder dog hver for sig. Seglbillederne forklares her i korte, rammende udtryk, seglenes omskrifter gengives, og der sluttes med angivelser af findestederne og med henvisninger til de ualmindelig fine reproduktioner, der på løse bilag følger dette fornemme værk.

P. K. I.

Det blandede Distrikts Landboforening gennem 100 år, 1854—1954, Bredebro 1954, 116 sider.

Festskriftet er udarbejdet af de vestslesvigske lokalhistorikere Cornelius Schmidt, Drenghed, og Søren Nissen, Harres, i samarbejde med fhv. amtsskolekonsulent Nicolaj Svendsen, Tønder, og det giver gode bidrag til belysning af landbrugets faglige og økonomiske udvikling i Vestslesvig gennem de sidste hundrede år. Af interesse for personalhistorikere er en lang række biografier og karakteristikker af fremtrædende landmænd inden for det område, der dækkes af foreningen. Bogen, der er rigt illustreret, kan ved sin stærke opdeling måske siges at virke noget usammenhængende.

P.K.I.

Kai Edv. Larsen: Sønderborg Handelsstandsforening 1878—1935. Sønderborg 1953, 147 s.

Dette velskrevne jubilæumsskrift yder bidrag til belysning af Sønderborgs økonomiske historie fra midten af sidste århundrede til vore dage. Handelsstandsforeningen oprettedes 1878 for at skabe modvægt mod omrejsende købmænds betydelige salg af varer til dumping-priser. Snart blev foreningen en afgørende faktor inden for det sønderborgske erhvervsliv og kom til at øve betydelig indsats på byens kommunale forvaltning. På en tiltalende måde er foreningens historie skildret på baggrund af byens udvikling i almindelighed. Bogen er ypperligt illustreret.

P.K.I.

Flensburg. Bild einer Stadt. Zusammengestellt von Ulrich Fulda. Verlagshaus Christian Wolff, Flensburg [1953], 62 upag. sider.

Dette billedhæfte er nærmest beregnet for turister, der besøger Flensburg, men det har også sin værdi som historisk kilde. Billeder fortæller ofte mere end mange ord. Det smukke udvalg af fotografier fra Flensburg fortid og nutid giver et tiltalende udtryk for den solide borgerkultur, som gennem tiderne har præget denne, vor hjemstavns hovedby. Den ledsagende tyske tekst er ligesom billedudvalget i det store og hele neutral. Også danske vil have glæde af dette smukke hæfte.

P.K.I.

Harry Schmidt: *Drei Schlösser am Westensee*. Heinrich Möller Söhne, Rendsborg 1953, 103 sider.

Mange af ejerne af de tre slotte ved Westensee — Deutsch Nienhof, Emkendorf og Schierensee — har på den ene eller anden måde haft betydning for dansk historie. Deutsch Nienhof ejedes 1546—1569 af Daniel Rantzau, 1694—1732 af oversekretær i Tyske Kancelli Th. Balthazar v. Jessen, og her virkede i den nyeste tid den store slesvig-holstenske historiker Paul v. Hedemann-Heespen. Emkendorf blev i slutningen af 18. og begyndelsen af 19. århundrede et kultur- og åndscentrum, som fik stor betydning for dansk og tysk åndsliv. Schierensee opførtes 1774—78 af den særprægede gottorpske statsmand Caspar v. Saldern, der var en af hovedmændene ved det dansk-russiske forlig 1773, hvorved den gottorpske andel af Holsten indlemmedes under den danske krone. Den velskrevne bog giver korte rids af slottenes bygningshistorie, gode karakteristikker af deres beboere og interessante skildringer af det liv, som levedes her på en tid, da den holstenske adel endnu havde hovedindflydelsen på dansk administration og politik. Gennem bogen går en undertone af sympati for den dansk-tyske helstat, men den er jo også skrevet på Deutsch-Nienhof, Hedemann-Heespens hjem, hvor forfatteren er bibliotekar og arkivar. P.K.I.

Hans Krog: *Tyrstrup bogen*. Bidrag til Tyrstrup sogns historie. Eget forlag, 1951, 203 s.

Tyrstrup herredes flittige lokalhistoriker, Hans Krog, Christiansfeld, har for et par år siden udarbejdet og for egen regning og risiko udsendt en beskrivelse af Tyrstrup sogn i fortid og nutid. Dette vidner om en ikke helt almindelig kærlighed til hjemstavnen og dens minder. Forfatteren har udmøntet, hvad der har kunnet findes i den spredte litteratur vedrørende emnet, og han har i de endnu i sognet beroende præstearkivalier, især kirkekrøniken, fremdraget adskillige interessante oplysninger. Som forf. indledningsvis bemærker, er han klar over, at der i landsarkivet og andetsteds findes betydeligt materiale, der ikke er udnyttet, men i betragtning af hans høje alder er det meget forståeligt, at han er vejet tilbage for dette krævende arbejde. Bogen leverer især bidrag til belysning af den nationalpolitiske udvikling i det sidste århundrede og giver korte, ikke fuldstændige oversigter over de vigtigste gårdes og slægters historie. Et kapitel om Tyrstrup-målet afslutter den lille, letlæste bog. P.K.I.

Endvidere er der i den senere tid udkommet følgende værker, hvoraf en del vil blive nærmere omtalt i kommende hæfter af *Sønderjydske årbøger*:

Beiträge zur Landeskunde von Schleswig-Holstein. Herausgegeben

von Carl Schott. Schriften des Geogr. Instituts der Universität Kiel. Sonderband.

Horst Windmann: Grundzüge der Verfassungsentwicklung im Herzogtum Schleswig von den Anfängen bis zum Aussterben des Abel-schen Hauses 1375. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, bd. 30, Neumünster 1954, 220 s.

Walter Lammers: Die Schlacht bei Hemmingsted, udk. i Heide, formentl. 1953.

Georg Reinhardt: Preussen im Spiegel der öffentlichen Meinung Schleswig-Holsteins 1866—1870. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins, bd. 29, Neumünster 1954, 135 s.

Methodisches Handbuch für Heimatforschung. Udg. af Arbeitsgemeinschaft für Landes- und Volkstumsforschung, Gottorfer Schriften nr. 3, 1954.

Henry Koehn: Die nordfriesischen Inseln, die Entwicklung ihrer Landschaft und die Geschichte ihres Volkstums. Hamburg 1954, 224 s. + 167 tavler.

Jürgen Spanuth: Das enträtselte Atlantis, Stuttgart 1953, 260 s.

Ellen Redlesen: Flensburg in alten Bildern. Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte Nr. 9 1954.

Aage Rousell: Vor Frue Kirke i Haderslev. Nationalmuseets blå bøger, København 1952.

Horst Appuhn: Sankt Marien in Husum. Schriften des Nissenhauses in Husum, 1953, 32 s.

Theodor Voigt: Schleswig. Kunst- und Kulturstätten. Elmshorn 1954.

Johannes Thomsen: Wahre treu was schwer errungen. Geschichte des Schleswiger Gesangvereins von 1839. Ein Beitrag zur Heimatgeschichte. Udg. af Schlesw.-Holst. Heimatbund 1954.

Walter Stephan: Die historischen Wappen Schleswig-Holsteins, formentlig 1953.

Peter Jørgensen: Zum Schleswiger Niederdeutsch. Kritik und Forschung. Det kgl. Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske meddelelser, bd. 34, nr. 2, København 1954, 151 s.

Otto Clausen: Flurnamen Schleswig-Holsteins, Rendsborg 1952, 112 s.

Sydslesvig på en anden måde. Et forsøg på en vurdering. Redigeret af Bent A. Koch og Lorenz Rerup. København 1954, 47 s.

Zur Grenzfrage Schleswigs. Vier historisch-politische Vorträge von Oswald Hauser, Walther Hubatsch, Alexander Scharff u. Martin Steinhäuser. Herausgegeben von der Grenzakademie Sankelmark, Kiel 1954, 72 s.

G. Reinhardt: Echt oder Unecht. Schriftenreihe des Schlesw.-Holst. Heimatbund, Rendsborg 1954.

Wilhelm Jürgensen: Land meiner Liebe. Ein Bild vom schleswig-

schen Grenzland, Rendsborg 1953, 61 s.

Kultusministerium des Landes Schleswig-Holstein: Kulturarbeit in Schleswig-Holstein seit 1945, Kiel 1952, 66 s.

Frode Beyer: Valdemar Ammundsen. Liv og Tanker. København 1954.

Günter Finke: Beiträge zur Chronik des Geschlechtes Ehlers aus Tondern, Neustadt an der Aisch, 1954, 11 s.

Johannes Höpner: Die Familie Höpner auf Fehmarn, Kiel og Breklum 1939.—53, 277 s.

Gerd Wietek: Der Friesenmaler C. C. Magnussen, Wolfshagen-Scharbeutz 1954, 45 s.

Erik Pörksen: Chronik der Familie Quedens, Breklum 1853, 32 s. + 4 tavler.

En fortegnelse over indholdet af tidsskrifterne må desværre udskydes til næste år.

P.K.I.

Årsberetning og regnskab 1953-54

Ved *Peter Kr. Iversen* og *Knud Fanø*.

Årsmødet afholdtes søndag d. 20. maj på „Folkehjem“ i Åbenrå. Sekretæren, arkivar *Peter Kr. Iversen*, åbnede mødet med at bringe en hilsen fra den sygemeldte formand. Efter en fællessang valgtes redaktør *Morten Kamphøener*, Åbenrå, til ordstyrer, og sekretæren aflagde derefter følgende beretning om arbejdet i det forløbne år:

Således som vi plejer at gøre, vil vi også i år begynde med at nævne de medlemmer, som er afgået med døden eller hvis død er kommet til vor kundskab, siden vi sidst har været samlet til årsmøde:

Sognerfoged Rasmus Callesen, Lerskov, gårdejer Olav Fink, Brændstrup, dommer Gredsted, Gråsten, malermester P. M. Gubi, Bevtøft, direktør Hans J. Hansen, Åbenrå, cigarhandler Theodor Hansen, Christiansfeld, bogholder Knud Høy, Åbenrå, gårdejer Jens Hørlück, Skodborg, gårdejer Jens Jensen, Sode, købmand Peter Jessen, Åbenrå, Hans Jørgensen, Elsmark, oberst O. Kyhl, København, viceskoledirektør Hans Meng, Flensborg, grosserer Peter Michaelsen, Lunderskov, købmand A. Bai Nielsen, Tønder, boghandler Carl Nielsen, Haderslev, direktør P. Nielsen, Tønder, landsdommer Poul Nordlien, København, repræsentant Jørgen Eriksen Petersen, Havnbjerg, læge, dr. med. H. Refslund, Haderslev, Chr. Schmidt, Snogbæk, gårdejer P. P. Schmidt, Lavensby, gårdejer Andreas Svendsen, Hjemsted, apoteker Thykier, Holbæk, direktør Vilh. Vallø, Vedbæk.

Vi udtaler et ære være deres minde!

Jeg mindes ikke noget år, hvor dødens høst har været så stor blandt foreningens medlemmer, og dette har heller ikke kunnet undgå at få indflydelse på medlemstallet, idet dette i sammenligning med i fjor er gået lidt ned, således at det nu ligger paa 1160. Vi bliver derfor nok i den kommende tid nødt til at overveje en ny hverveaktion med henblik paa at skaffe tilgang af medlemmer.

De høje trykkepriser har i de senere år bevirket, at Sønderjydske

årbøger ikke har kunnet udsendes i det lovhjemlede omfang på 20 ark. Heller ikke i 1953 har vi kunnet nå op paa de 20 ark, men har måttet nøjes med 17. Ved sidste årsmøde blev imidlertid kontingentet forhøjet fra 6 til 7½ kr., og da samfundet endvidere har modtaget et ekstraordinært tilskud fra Sprogforeningen på 2000 kr., hvorfor vi bringer foreningen en ærbødig tak, nærer vi håb om, at vi i år vil kunne udsende Sønderjydske årbøger i det gamle omfang paa 320 sider. Samfundets hovedopgave er — og må fortsat være — udgivelsen af Sønderjydske årbøger. Gennem 65 år er der her bragt en fylde af værdifulde afhandlinger til belysning af den historiske udvikling i grænselandet, og i al beskedenhed tør vi vel sige, at Sønderjydske årbøger hævder sig smukt i sammenligning med andre amthistoriske samfundsk skrifter. Ikke mindre end 6 gange er afhandlinger i Sønderjydske årbøger i de sidste 15 år blevet præmieret af Dansk historisk fællesforening; sidst har redaktør A. Svensson, Haderlev, sidste efterår modtaget fællesforeningens pris for den grundige og velskrevne redegørelse for Dansk Samråd, der er trykt i Sønderjydske årbøger 1951.

Af begivenheder i det forløbne år skal iøvrigt nævnes, at Dansk historisk fællesforening i dagene 28.—30. august 1953 afholdt sit årsmøde i Sønderborg. Under formandens bortrejse var Hist. samfund repræsenteret ved sekretæren. Lørdag eftermiddag d. 29. august var vi vært ved et fælles kaffebord for de delegerede på Hotel Dybbøl Banke.

Udflugten gik sidste år d. 13. september til Slesvig, da det viste sig vanskeligheder ved at gennemføre en tur til Flensborg og Glyksborg. Bibliotekar Poul Kürstein, Slesvig, viste os Gottorp slot og dets samlinger og førte os derpå ud på en meget interessant byvandring, som sluttede i St. Hansklostret. Deltagerantallet var ca. 100.

Den 5. februar arrangerede vi sammen med Møgeltønder ungdoms- og idrætsforening en fest i Møgeltønder i anledning af 100-årsdagen for redaktør Jens Jessens fødsel. Der nedlagdes først krans ved mindesmærket på »Stjernen«, og derefter holdt redaktør A. Svensson, Haderslev, i forsamlingshuset et ypperligt foredrag om Jens Jessen. Efter et fælles kaffebord var ordet frit, og mange ældre — særlig vil man huske Hans Lorentzen, Ballum — fortalte minder om Jessen og hans tid. Den blå sangbog benyttedes flittigt, og samværet kom i meget til at minde om et »gammeldags« nationalt møde. Deltagerantallet var ca. 225.

I marts måned har der 4 onsdag eftermiddage i samarbejde med Tønder amts lærerkredse været afholdt et lokalhistorisk kursus i Tønder og Åbenrå. Som vejledere medvirkede formanden, dr. Lausten-Thomsen, overbibliotekar Gerda Tarp-Hansen, Tønder, museumsinspektør Sig. Schoubye, Tønder, museumsinspektør Neumann, Ha-

derslev, landsarkivar Gribsvad, Åbenrå, førstelærer H. K. Kristensen, Lunde og sekretæren, arkivar Iversen, Åbenrå. Deltagerantallet var ca. 15.

I tidligere årsberetninger har udgivelsen af Åbenrå annaler, en slags forløber til Åbenrå kirkebog, været nævnt. Nu kan denne lille publikation, hvis udgivelse forestås af rentier N. Black Hansen, Åbenrå, snart ventes udsendt, og vi anbefaler medlemmerne allerede nu at bestille bogen, der udsendes i et begrænset oplag, ved at indsende det i det nys udsendte halvbind af Sønderjydske årbøger indlagte bestillingskort. Prisen er sat til 4 kr. for medlemmer, og denne lave pris har kun været mulig takket være et tilskud på 1000 kr. fra Den grevelige Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse.

Med hensyn til vore andre publikationer skal blot nævnes, at 1. bind af Flensborg-bogen udsendtes kort før jul, og at 2. bind vil blive udsendt i løbet af efteråret. Arbejdet med Åbenrå-bogen, hvortil vi har tilsagn om en understøttelse på 20.000 kr. fra Åbenrå købstad og 3.000 kr. fra Dansk Kultursamfund, er nu også så småt igang. Der har været afholdt møde mellem redaktion og de øvrige medarbejdere, og retningslinierne for værket er nu i det store og hele fastlagt. 1. bind agtes udsendt omkr. 1958—59, 2. bind et år senere. Værket vil få et omfang på ca. 800 sider.

Af andre ting, som trænger sig på i den nærmeste fremtid er udgivelsen af fortsættelsen af M. Refslund Poulsens minder. Det drejer sig om et stort værk på ca. 600 sider, der må udsendes i to bind. 1. bind blev udgivet på Det danske Forlag med økonomisk støtte fra Dansk Kultursamfund, men forlaget har imidlertid afslået at udgive fortsættelsen. Der forhandles nu til anden side, men lykkes det ikke at få erindringerne ud som forlagspublikation, vil det være rimeligt, at Historisk samfund påtager sig udgivelsen. Manuskriptet tilrettelægges for tiden for trykningen af bibliotekar Åge Bonde, Århus. Dansk Kultursamfund har lovet at støtte udgivelsen.

En af de ting, som vi også må tænke på, er udarbejdelsen af person-, sted- og sagregistre til Sønderjydske årbøger for tiden efter 1940. Et seddelregister for de første 10 årgange indtil 1950 er udarbejdet af bibliotekar Carl Langholz. På grund af private forhold (uddannelse på biblioteksskolen) har registreringsarbejdet hvilet de sidste år, men vi håber, at hr. Langholz til sommer efter endt eksamen vil kunne fortsætte arbejdet. Det er meningen, at det næste registerbind skal omfatte tiden 1941—60, så vi har jo endnu nogle år at løbe på, inden vi behøver at tænke på finansieringen af trykningen. Bindet vil i hvert fald komme til at fylde lige så meget som 1. bind. Også et supplement til Olav Christensens bibliografi over sønderjydske slægtstavelitteratur trænger sig på, men dette vil forhåbent-

lilig kunne ske i samarbejde med Sønderjydske månedsskrift. En kortfattet vejledning i museumsbenyttelse har også tidligere været nævnt i årsberetningerne. Museumsinspektør Neumann har gjort visse forarbejde hertil, og vi håber, at denne vejledning snart vil kunne indføres i rækken af vore øvrige små, populære vejledninger. Et andet hjælpemiddel, som naturligt vil slutte sig til de øvrige og utvivlsomt blive af stor værdi for vore lokalhistorikere, må udgivelsen af en bibliografi over den sønderjydske, topografiske litteratur siges at være, men her er overvejelserne endnu kun på begyndelsesstadiet.

Af andre opgaver, som samfundet for øjeblikket arbejder med, kan nævnes, at sognefoged Claus Friis, Nr. Løgum, har skrevet sine erindringer, og at disse nu bliver maskinskrevne på Historisk samfunds bekostning. Et eksemplar vil blive deponeret på landsarkivet.

Der ligger således stadig store og små opgaver forude, og om det vil lykkes os at løse dem, vil for en stor del komme til at afhænge af, om vi kan skaffe de fornødne pengemidler dertil. Vi har i år som tidligere år modtaget betydelige beløb fra stat, kommuner, Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse og Sprogforeningen, understøttelser som vi er meget taknemmelige for, men vor hovedindtægtskilde er, og bør også i fremtiden være, de årlige medlemsbidrag. Som indledningsvis nævnt har tilgangen af nye medlemmer ikke helt kunnet holde trit med den store afgang på grund af død. Styrelsen beder derfor indtrængende om, at medlemmerne anbefaler venner og bekendte at indmelde sig i vor forening. Vis dem Sønderjydske årbøger og fortæl dem, at her kan for een gangs skyld fås noget til en pris, der ligger under fremstillingsomkostningerne. Det er vor overbevisning, at Historisk samfund med sine skrifter og sin øvrige virksomhed udfylder en vigtig plads i det danske, folkelige kulturarbejde i grænselandet; derfor har vi også ret til at sige: Skaf os nye medlemmer, så at vi trods dyrtid kan fortsætte arbejdet uindskrænket og helst udbygge det.

Adjunkt Knud Fanø forelagde derefter det andetsteds givne regnskab og kommenterede de enkelte poster. Beretning og regnskab for Sønderjydske månedsskrift aflagdes af viceskoleinspektør W. Christiansen, der mindede om, at det i år var 30 år siden, afd. seminarielærer Claus Eskildsen og amtslæge, dr. Lausten-Thomsen tog initiativet til udgivelsen af tidsskriftet, der skulde indeholde historisk og folkloristisk stof fra landsdelen i letfattelig læseform. Det folkloristiske stof er siden trængt en del tilbage, men det skyldes vel hovedsagelig, at kilderne er ved at være udtømte. Ved læsningen af de senere årgange vil man af og til støde på et suk fra redaktørernes side om den ret anspændte økonomi, der er en følge af forhøjede fremstillings-

omkostninger og portostigning, men takket være en lille kontingentforhøjelse og den kærkomne hjælp, der rækkes af villige annoncører — enkeltmænd eller institutioner — var det atter lykkedes at få overskud i driftsregnskabet. Indtægterne havde i regnskabsåret været 7250,16 kr., udgifterne 7174,55 kr., overskudet 75,61 kr. Gælden var nedbragt fra 1809,69 kr. til 1542,60 kr.

Under den påfølgende drøftelse af beretninger og regnskaber takkede fuldmægtig *Olav Christensen*, Haderslev, for oversigten i Sønderjydske årbøger over historiske afhandlinger i tyske tidsskrifter. Han ankede over, at tilskudene fra købstæder og amter til Historisk samfunds arbejde var for små og henviste til, hvad der f. ex. ofredes på idrætten. Også til Sønderjydske månedsskrift burde der efter hans mening ydes tilskud fra amter og købstæder. Redaktør *Kamphøener* mente ligeledes, at de kommunale tilskud til det danske kulturarbejde var for små i sammenligning med den støtte, der syd for grænsen ydes til tysk kulturarbejde. Sekretæren nævnte, at en fornyet medlemsagitation muligvis kunde bringe flere penge i kassen, men takkede iøvrigt for de fremsatte bemærkninger. Flere kommuner havde ud over de ordinære tilskud ydet og yder endog særdeles betydelige understøttelser til specielle opgaver. Efter at adjunkt *Fanø* havde omtalt, at der også fra privat side ydes tilskud til Historisk samfunds arbejde, godkendtes beretninger og regnskaber enstemmigt.

Til styrelsen genvalgtes museumsinspektør *H. Neumann*, pastor *H. F. Petersen* og forstander *Hans Lund*. Også revisorerne konsulent *Jørgen Frank* og mag. art. *S. Schoubye* samt revisorsuppleanten, rådmand *Th. Petersen*, genvalgtes. For det kommende regnskabsår fastsattes medlemsbidraget til 7¹/₂ kr. Årsmødet billigede, at museumsdirektør *Jørgen Paulsen*, Frederiksborg, ledede en egnsvandring på Sundeved søndag d. 5. september, og at næste årsmøde henlagdes til Gram.

Efter et fælles kaffebord talte museumsinspektør, mag. art. *Sigv. Skov*, Kolding, om Åbenrås gamle huse og gader. I tilslutning til det interessante og veltilrettelagte foredrag vistest lysbilleder, og bagefter vandrede deltagerne under mag. Skovs ledelse ud i byen for at se på husene. Vandringen sluttede ved øjenlæge, dr. *Beyers* ejendom i Søndergade, hvor deltagerne blev indbudt til at tage det smukke haveanlæg i øjesyn og til at få et glimt af patricierhuset indvendig.

Peter Kr. Iversen.

Årsregnskab og status pr. 31. 12. 1953

<i>Indtægter:</i>	Kr.	<i>Udgifter:</i>	Kr.
Medlemsbidrag	8.089 30	Trykning	7.864 00
Salg	1.857 19	Honorarer	2.241 50
Tilskud	4.525 00	Ekspedition, sekretær, kasserer	700 00
Renter	20 17	Fragt og omdeling	2.191 94
Forskelligt	774 18	Møder og repræsentation	838 94
		Annoncer	248 20
		Forskelligt	945 05
		Balance	236 21
	15.265 84		15.265 84
<hr/>		<hr/>	
<i>Aktiver:</i>	Kr.	<i>Passiver:</i>	Kr.
Post- og bankkonti	307 47	Forudbetalt kontingent	56 00
Kontant	13 65	Regning - Hejmdal	2.020 16
Kontingentrestance ..	154 00		
Saldo	1.601 04		
	2.076 16		2.076 16

Knuå Fanø
sign.

Undertegnede af Historisk Samfund for Sønderjylland valgte revisorer har den 29. og 30. maj 1954 revideret omstående regnskab, som vi har fundet i orden og overensstemmende med foreliggende bilag. Kassebeholdningen pr. 31. december 1953 kr. 321,12 forelå. Yderligere har vi kontrolleret det nye regnskab indtil den 20. maj 1954, og vi har intet fundet at indvende.

Åbenrå, den 30. maj 1954.
Jørgen Frank.

Tønder, den 29. maj 1954.
Sig. Schoubye.

**Skrifter, udgivne af Historisk samfund
for Sønderjylland:**

- Nr. 1. Erik Christensen: Fra min virksomhed i Tønder. 2,25 kr. (I boghandelen kr. 3,00).
- Nr. 2. P. J. Refshauge: Bonden, der blev landråd. Udsolgt.
- Nr. 3. Tønder gennem tiderne. I—II. 25 kr. (I 14 kr., II 11 kr.). (37,50).
- Nr. 4. M. H. Nielsen: Fra slesvigsk fattigvæsens fortid. 4,50 kr. (6,00).
- Nr. 5. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie. 4 kr. (8,00).
- Nr. 6. Navneregister til H. P. Hanssens værker. Udgivet af Johan Hvidtfeldt. 2 kr. (4,00).
- Nr. 7. Aktstykker vedrørende Kreditanstalt Vogelgesangs tilblivelse. 3 kr. (4,50).
- Nr. 8. Peter Kr. Iversen: Vejledning for sønderjyske lokalhistorikere. 2 kr. (3,00).
- Nr. 9. Johan Hvidtfeldt: Slægtshistoriske studier i Sønderjylland. 2 kr. (3,00).
- Nr. 10. Nordslesvigs åndelige genforening med Danmark. 6 kr. (10,00).
- Nr. 11. Olav Christensen: Bibliografi over sønderjydsk slægts-tavlelitteratur. 2. kr. (3,00).
- Nr. 12. Nordslesvig efter genforeningen, 7. radioforedrag. 3 kr. (4,50).
- Nr. 13. Thorvald Petersen: Fra Als til Tønder. Udsolgt.
- Nr. 14. N. Black Hansen: Åbenrå annaler, 1524, 1584—1694. 4 kr. (6,00).
-

Historisk samfund for Sønderjylland

udgiver *Sønderjydske årbøger* og *Sønderjydsk månedsskrift*.

Styrelsen er for tiden fhv. amtslæge, dr. med. H. Lausten-Thomsen, Åbenrå (formand), arkivar Peter Kr. Iversen, Åbenrå (sekretær), adjunkt Knud Fanø, Tønder (kasserer), højskoleforstander Hans Lund, Rødding, museumsinspektør H. Neumann, Haderslev, landsarkivar Johan Hvidtfeldt, Viborg, sognepræst H. Hejsebjerg-Paulsen, Fjeldstrup, pastor H. F. Petersen, Flensborg, gårdejer Sv. A. Hanssen, Nørremølle, viceskoleinspektør Werner Christiansen, Tønder, viceskoleinspektør Chr. Stenz, Flensborg, og som æresmedlem fhv. museumsdirektør, dr. phil. M. Mackeprang, København.

Formand, sekretær og kasserer danner forretningsudvalg.

Redaktionsudvalget for *Sønderjydske årbøger* består af H. Lausten-Thomsen, Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen.

Sønderjydsk månedsskrift redigeres af W. Christiansen, H. Neumann og Chr. Stenz.

Medlemsbidraget er for tiden kr. 7,50 årl. eller mindst 100 kr. een gang for alle. Medlemmerne modtager *Sønderjydske årbøger gratis*. *Sønderjydsk månedsskrift* bestilles hos viceskoleinspektør W. Christiansen, Tønder, og koster 3 kr. fjerdingårligt. Indmeldelser modtages af alle styrelsesmedlemmer.

INDHOLD:

Kjeld Galster: Flensborg lærde og real-skole.....	➤	131—174
M. Mackeprang: Pastor Jacobsen i Skærbæk og de kirkelige myndigheder	➤	175—184
Peter Kr. Iversen: Kniplingskræmmer Jens Wulffs dagbog	➤	185—266
Anmeldelser:	➤	267—284
Bognyt (ved H. Lausten-Thomsen, Hans Vald Greger- sen og Peter Kr. Iversen)	➤	285—290
Peter Kr. Iversen og Knud Fanø: Årsberetning og regnskab 1953—54	➤	291—296

I kommission hos
Danske Boghandleres Kommissionsanstalt,
Nyropsgade 19, København V.